

KUI LIIVIMAA AJAKIRJANDUST TSENSEERITI RIIAS

VELLO PAATSI

Ülemöödunud sajandi 60. aastail tekkis baltisaksa ja vene keskajakirjanduse vahel terav poleemika Läänemere kubermangude saatuse üle. Sellel oli omakorda mitmeid põhjusi (Poola ülestõus, Saksamaa tugevne mine, peaaegu edutu poolsajand siinsete alade venelikustamises riigikeele ja vene kultuuri alusel, süvenev vene natsionalism jm). Keskne küsimus seisnes kubermangude edasistes võimalikes suundumustes. Baltisakslased soovisid siinsete provintside lätlaste ja eestlaste lõimumist saksa meele ja keele alusel, venelased aga eestlaste ja lätlaste koondumist impeeriumi, vene keele ja õigeusu ümber, keskvalitsuse kontrolli suurendamist, siinsete privileegide kaotamist ja baltisakslaste võimaliku separatismi ennetamist või vähemasti selle riski maandamist. Eestlased ja lätlased kujutasid endast keskvoimu arvates mitte rahvust, vaid etnograafilist materjali, ent siinse ääremaa saatuse ja rahvusküsimuse pidi otsustama just nende valik. Valitsus ja ühiskondlik arvamus pidas loomulikult oma kohuseks lätlastele ja eestlastele lõppotsuse kiirendamiseks abiks olla, sest riigi huvid nõudsid lõppkokkuvõttes ikkagi kubermangude venestamist (vt Issakov 1961: 178–181; Brüggemann 2009: 117–130).

Ent kuidas arenesid asjad edasi? Ei saanud ju olla nii, et pärast ägedat poleemikat, mida tsensuur püüdis küll ohjata, ei muutunud midagi keskvalitsuse tegutsemises, venelaste, vene keele ja õigeusu olukorras, suhtumises baltisakslastesse, eestlastesse ja lätlastesse. Keskvalitsuse üldine poliitika pidas silmas vene elemendi või alge igakülgset toetamist ja edendamist ning saksa mõju nõrgendamist Läänemere kubermangudes. Ühe esimese sammuna hakkas 1. jaanuarist 1869 Riias ilmuma impeeriumi seisukohti esindav ja levitav venekeelne ajaleht Rižski vestnik (*Рижский вестник*). Paar aastat varem asutatud Riia Peetri ja Pauli Vennaskonna (1867) juures avati septembris 1869 vene-eesti-läti kool. Siinsete õigeusuliste eestlaste ja lätlaste vennalikuks¹ aitamiseks asutati Peterburis Baltimaade Õigeusu Vennaskond (1869), mille eesmärkide seas oli uute õigeusu kirikute ja koolide rajamine Läänemere kubermangudes. Ent sisekubermangude vene ühiskonna pingutustest üksi võis jääda väheseks, kui täie energiaga ei osale Balti kubermangudes elavad vene inimesed. Vastasel juhul ei saavuta vene asi (vn *русское дело*) siin kunagi nõutavat edu (Rižski vestnik 1869). Ka Kuressaares (1870), Tahkurannas (1870) ja Kilingi-Nõmmel (1871) alustasid õigeusu koguduste juures tööd vennaskonnad. Vennaskondade kaudu, kuhu kuulus tähtsaid vene riigiametnikke ja ajakirjanikke Peterburist ning Moskvast, koguti annetusi ja rahastati õigeusu kirikute ehitamist, raamatute väljaandmist ja abistati koole, koolilapsi jms.

¹ Nii vene- kui ka eestikeelses õigeusuliste kirjasõnas väideti, et eestikeelne *venelane* tuleneb sõnast *vend*. Eestlased polevat rääkinud mitte venelane, vaid vennalane ja venalane, sest slaavlased ja soome sugu rahvad olid naabrid ning sõbrad (Lindenberg 1872: 2 (allmärkus)).

Tugevdati tsensuuri ja muudeti senist tsensuurikorraldust. 13. veebruaril 1869 päris Trükiasjade Peavalitsus aru Tartu üksiktsensorilt, millised üldtsensuurile alluvad ajakirjandusväljaanded üldse Tartus ilmuvad, mis ajast, kelle loaga, kes on väljaandja ja toimetaja, millise programmiga, milliseid väljaandeid tsensor ise läbi ei vaata ja kes neid tsenseerib (EAA, f 321, n 1, s 246, l 65). Nii eestikeelsete trükiste tsensor (ühtlasi Tartu ülikooli eesti keele lektor) Carl Ferdinand Mickwitz (1813–1880) kui ka tema kolleeg, läti-keelsete trükiste tsensor Hermann Karl Ernst Clemenz (1818–1874)² vabastati ametist. Mõlemad olid luterlastest sakslased. Nende asemele määrati 15. maist 1869 usaldusväärsemad isikud: eestikeelsete trükiste tsensoriks sai õigeusklik eestlane ja Riia Vaimuliku Seminari õppejõud Mihhail (Mihkel) Suigusaar (1842–1916) ning läti trükiste kitsast värvavat asus valvama teine vaimuliku seminari õppejõud, õigeusuline lätlane Andrei Ruppert (Adrians Ruperts; 1837–1907) (Cenzūra 2004: 98–99). Järgmisel päeval (16. V) teatas Trükiasjade Peavalitsus Tartu üksiktsensorile Aleksander de la Croix'le, et siseminister on tunnistanud kasulikuks koondada edaspidi läti- ja eestikeelsete trükiste tsenseerimine Riia sisetsensuuri üksiktsensori haldusalasse ja Tartu õpperingkonna kuraatorile on tehtud korraldus sellest teatada Mickwitzile ja Clemenzile (EAA, f 321, n 1, s 139, l 14–14p). Kaheksa päeva hiljem teatas üksiktsensor trükiste tsenseerimisest Riias ka Tartu, Pärnu ja Kuressaare trükikojale (EAA, f 321, n 1, s 139, l 15). 28. mail nõudis Trükiasjade Peavalitsus Eesti Postimehelt seadusega vastavusesse viidud uut programmi, sealhulgas ka lisalehtedele. Midagi oli lahti lisalehtedega, mis just, see kirjavahetusest ei selgu. Peavalitsus kinnitas ajalehe programmid, pealkirjad, mahud ja ilmumissageduse 23. augustil 1869. Lisalehed kandsid veidi muudetuna pealkirju: „Eesti Postimehe öhtused kõnned omma sõbradele”; „Soe tubba, maggus jut ja Pagganatest sõnnumetoja ehk Missioni-leht” (EAA, f 321, n 1, s 139, l 55–56p).

Eestikeelsete trükiste tsensuuri viimine Riiga sünnitas omajagu segadust kirjastajatele-trükkalitele, Eesti Postimehele, Perno Postimehele ning tõi liiksaks mitmeid palvekirju, mis taotlesid eestikeelsete trükiste tsenseerimise jätkamist Tartus. Mureliku kirja saatis siseministrile Heinrich Laakmann, kes soovis Eesti Postimehe tsenseerimise jätkamist Tartus. Trükiasjade Peavalitsuse vastusest (2. VI 1869) selgub, et Laakmann muretseb Eesti Postimehe pärast asjatult, sest tsensuuriraskused on tühised, nende võimendamine liialdatud. Lihtrahva nädalalehe läbivaatamise viivitus isegi 1–2 nädalat pole eriti tuntav, sest ajaleht pole mõeldud mitte jooksvate sündmuste, vaid õpetlike lugude jaoks (EAA, f 321, n 1, s 139, l 21–22p). Eesti Postimeest, nagu ka teisi trükiseid, tuli nüüdsest alates kaks korda Riiga saata. Esiteks lähetati sinna numbri käsikiri, mille tsensor läbi luges ja trükiloo andis ning tagasi Tartu saatis. Ajaleht trükiti nüüd Tartus ja selle korrektuur saadeti taas Riiga. Tsensoor võrdles seda käsikirjaga, andis ilmumisloa ja saatis korrektuuri tagasi. Asjaajamise säärane keerukus teeb ka mõistetavaks, miks J. V. Jannsen kaalus koguni Riiga asumist (Koidula Kreutzwaldile Tartus 1. juulil 1869: 271).

Eestikeelsete trükiste tsensori vahetus tekitas ärkamisaegsetes tegelastes omajagu elevust ja spekulatsioone. Koidula kirjutab: „Hakatuses peeti teda [Suigusaart] hundiks, nüüd näitab, et teda kiputakse lambaks pidama – mina kardan, ta ei ole ühte ega teist. Eks me näe” (Koidula Kreutzwaldile Tartus

² H. K. E. Clemenz oli tihedalt seotud Tartuga. Ta lõpetas siinse saksakeelse õpetajate seminari, oli hiljem seal õppejõud ja Tartu ülikooli läti keele lektor (1851–1874) (Lange 1890: 180–181).

16. lõikuskuul 1869: 294–295). Üldiselt peetakse läti- ja eestikeelse trükisõna kitsa värava valvajaid³ Riias rahvuslikku liikumist soosivaiks. Tsensurite tegevuse vähese uurituse tõttu jätab allakirjutanu küsimuse lahtiseks, sest seniste tsensuurireeglite täpset täitmist asuti märksa jõulisemalt nõudma kui varem. Läänemere kubermangude ajakirjandust hakati tähelepanelikumalt jälgima: kontrolliti ajakirjade ilmumislube ja ajakirjanduses avaldatu vastavust kinnitatud programmile, trükikodade, litograafiaasutuste ja fotoateljeede tegutsemislube. 1. jaanuarist 1870 oli siinsetes kubermangudes kogu kroonu ametlikuks asjaajamiskeeleks vene keel, saksakeelseks võis jääda kirjavaheutus kohalike allasutustega (lähemalt EAA, f 321, n 1, s 139, l 86–87p; Kiverik 2010: 20). Kuigi plaaniti vene keele sisseviimist õppeainena luteri usu rahvaskoolidesse, jäi see mitmel põhjusel täitmata. Sama aasta sügisel alustas Riias tööd venekeelne Balti Õpetajate Seminar, mis pidi ette valmistama koolmeisterid eelkõige eesti ja läti õigeusu rahvakoolidele.⁴

8. juulist 1870 pärineb trükiasjade peavalitsuse ringkiri Liivimaa kubernerile, milles sooviti andmeid kubermangus ilmuvate perioodiliste väljaannete ja nende trükiarvude kohta 1868. ja 1869. aasta juunis ning detsembris ja 1870. aasta juunis (EAA, f 296, n 5, s 16, pagineerimata). 1. augustil nõudis kuberner Fjodor von Lysanderi ringkiri omakorda Liivimaa kubermanguvalitsuselt ja linnadelt andmete esitamist. Praegu teadaolevalt on need esmakordsed kokkuvõtavad teated kogu Liivimaa perioodikast ja nende trükiarvudest (vt tabelit 1). 1868–1870 ilmus Liivimaal 30 väljaannet, neist saksakeelseid 18, eestikeelseid kuus, läti-keelseid kolm, venekeelseid üks ja kahe- või neljakeelseid kaks. Ülekubermangulise levikuga ja kõige suuremate trükiarvudega saksakeelsed väljaanded olid kuus korda nädalas ilmunud Rigasche Zeitung ja Zeitung für Stadt und Land. Nende trükiarv küll kõikus, ent 1870. aastaks oli ajalehtede tiraaž umbes 4000 eksemplari. Ülejäänud saksakeelsed ajalehed-ajakirjad olid kas lokaalse iseloomuga (Kirchlicher Anzeiger für die Stadt Dorpat, Rigasches Kirchenblatt) või kindla suunitlusega teadusväljaanded (Zeitschrift für Rechtswissenschaft, Correspondenzblatt des Naturforschenden Vereins zu Riga jt). Viimaseid levitati küll kogu impeeriumis ja välismaalgi, ent nende trükiarv jäi ajakirjade erialalisuse tõttu tagasihoidlikuks. Tartus anti välja kahte suurt saksakeelset ajalehte: kuus korda nädalas tuli Wilhelm Heinrich Gläseri trükikojast Dörptsche Zeitung trükiarvuga 500 eksemplari ja Carl Emil Johann Mattieseni trükikojast samuti kuus korda nädalas Neue Dörptsche Zeitung 695–870 eksemplaris. Omapäraseim saksakeelne ajaleht ilmus Kuressaares. Sellel puudus kogu ilmumisperioodil (1865–1882) pealkiri ja tinglikult on seda nimetatud Annoncenblattiks (Annus 1993: 36–37). Väljaanne ilmus kord nädalas ühel-kahel, sekka ka kolmel-neljal leheküljel ja sisaldas reklaami ning teadaandeid. Numbri trükiarv kõikus vaadeldud aastail 261 ja 275 vahel. Pärnus kaks korda nädalas ilmunud Pernausche Zeitungit trükiti üsna väikese trükiarvuga 139–161 eksemplari.

³ Mõlemad mehed olid lõpetanud Moskva Vaimuliku Akadeemia. Nende tsensuripalgaks oli 25 rubla kuus. M. Suigusaare tsensuritegevuses täit selgust siiski pole. M. Suigusaare säilinud kirjadest loeb allakirjutanu välja küll kahetsust ja inimlikkust, kui ta ei suutnud esitatud käsikirja trüki lubada. Trükiste läbivaatamisel ei saanud Suigusaar juhendada sümpaatiatest, vaid tsensuuriseadusest ja lugematust arvust peavalitsuse, kubeneri ja politseivalitsuse jt ringkirjadest. Üldise tsensuuri tugevnenemise foonil on raske uskuda eestikeelse trükisõna tsensuuri leebumist.

⁴ Riigivalitsuse tegutsemisest ja probleemidest vene keele õpetamisel sellal Eestis töötanud koolides on andnud hea ülevaate Sergei Issakov (1974: 3–85).

Liivimaa kubermangu ajakirjanduse trükiarvud 1868–1870

Väljaande pealkiri	Trükiarv				
	1868		1869		1870
	juuni	detsember	juuni	detsember	juuni
Saksakeelsed					
Annoncenblatt (Kuressaare)	261	261	267	267	276
Baltische Wochenschrift (Tartu)	500	500	500	500	500
Correspondenzblatt des Naturforschen Vereins zu Riga	400	400	400	400	400
Die Libelle (Riia)	300	275	–	–	750
Dorpater Zeitschrift für Theologie und Kirche	375	375	325	325	325
Dörptsche Zeitung	500	500	500	500	500
Kirchlicher Anzeiger für die Stadt Dorpat	300	300	300	240	240
Mittheilungen aus der Heidenmission (Tartu)	600	600	550	550	550
Mittheilungen und Nachrichten für die evangelische Kirche in Russland (Riia)	450	450	400	400	400
Neue Dörptsche Zeitung	695	721	730	760	870
Notizblatt des Technischen Vereins zu Riga	300	300	325	325	325
Pernausche Zeitung	159	161	146	155	139
Rigasche Börsen- und Handels-Zeitung	–	–	–	–	425
Rigasches Kirchenblatt	650	650	650	650	650
Rigasche Stadtblätter	550	550	550	500	500
Rigasche Zeitung	3925	4000	3850	3975	3950
Zeitschrift für Rechtswissenschaft (Tartu)	–	–	391	402	410
Zeitung für Stadt und Land (Riia)	–	5000	2750	3500	3989
Kokku	9965	15 043	12 634	13 449	15 199
Eestikeelsed					
Eesti Postimees	2450	2500	2000	2000	1700
Eesti Postimehe juttutubba	1700	1700	1400	1400	–
Missionär ehk sõnnumed pagganatest	1050	1050	1000	1000	–
Eesti Põllumees	–	–	1000	1000	1000
Perno Postimees	654	678	543	552	503
Tallorahva Kulutaja	500	500	500	500	500
Kokku	6354	6428	6443	6452	3703
Lätikeelsed					
Draugs un Biedris	–	1200	1200	–	–
Mājas Viesis	7300	7330	6850	6875	7600
Vidzemes Latviešu Avīzes	520	520	520	520	520
Kokku	7820	9050	8570	7395	8120
Venekeelsed					
Рижский вестник	–	–	1000	1000	750
Mitmekeelsed					
Livländische Gouvernements-Zeitung (Riia)	2092	2097	2089	2095	2098
Rigaer Amtlicher Tages-Anzeiger	293	289	289	276	294
Kõik kokku	26 524	32 907	31 025	30 667	30 164

Eestikeelse perioodika puhul on teada 1870. aastast peale nii Eesti Postimehe kui ka Eesti Põllumehe tiraaž (Paatsi 2007: 731–745). Eesti Postimehe juttotubba trükiti neil aastail 1400–1700 ja teist lisalehte Missionär ehk sõnnumed pagganatest 1000 eksemplari ringis.⁵ Alates 1870. aastast liideti jututuba ajalehe mahtu suurendamata pealehega ja Missionär lõpetas ilmumise. Tallorahva Kulutaja levis küll kogu eestlastega asustatud kubermangu osas, ent selle trükiarv oli tagasihoidlik. Ajaleht avaldas peamiselt teateid, müügi-kuulutusi, ringkirju ja määrusi. Perno Postimeest loeti eelkõige Pärnu linnas ja maakonnas.

1869. aastal alustas kaks korda nädalas ilmumist Rižski vestnik, järgmisest aastast juba viis-kuus korda nädalas. Usutavasti doteeris väljaannet algusest peale riigivõim. Lätlaste suurim ajaleht oli Mājas Viesis (1856–1910), mis ilmus sel ajal nädalalehena ja oli ühekordselt trükiarvult kubermangu suurim ajaleht. Lätlaste Vidzemes Latviešu Avīzes oli eestikeelse Tallorahva Kulutaja analoog. Ajaleht avaldas kubermanguvalitsuse ja politseiteateid, müügi- ja tagaotsimiskuulutusi (Egle jt 1977: 355). Riigivalitsuse ja kubermangu ametlike seadusi-määrusi, raeprotokolle, teateid kohalemääramistest, kuritöödest ja tagaotsitavatest jm avaldas neljakeelne Livländische Gouvernements-Zeitung (1852–1917), mille tellimine oli ametiasutustele kohustuslik. Selle juurde kuulus kuus korda nädalas ilmuv Riia puudutav saksa- ja venekeelne Rigaer Amtlicher Tages-Anzeiger (1867–1871).

Kui ajalehtede ühekordne trükiarv kokku võtta, siis 1868. aasta juunis oli see 26 524, detsembris 32 907, järgmise aasta juunis 31 025, detsembris 30 667 ja 1870. aasta juunis 30 164 eksemplari, kusjuures saksakeelsed väljaanded moodustasid kogutiraažist 1868. aasta juunis 38 % ja 1870. aasta juunis 50 %, eestikeelsed vastavalt 24 % ja 12 %. Et suuremad saksakeelsed ajalehed ilmusid 3–6 korda nädalas ning eesti- ja läti-keelsed ainult nädalalehtedena või veelgi harvem, oli saksakeelse meedia informatsiooni liikumiskiirus ja selle mõjuväli Liivimaal kordades suurem kui vene-, läti- või eestikeelsel perioodikal.

Kas Tsensuuri Peavalitsus tahtis eestikeelsete trükiste ja eelkõige perioodika puhul tsensuuri kitsast väravat Riiga viies ka info levikut pidurdada? Seda on raske uskuda. Küll pidi neile algusest peale selge olema, et tsensuuri üleviimine Tartust Riiga pikendab ilmumisprotsessi, ent nagu selgus Laakmanni palvekirja vastusest, ei pidanud tsensuur seda lihtrahva ajalehe puhul oluliseks. Karl Taev oletas aastakümnete eest, et tsensuuri üleviimine Riiga võis olla seotud Carl Schirreni raamatu „Livländische Antwort” keelamise ja konfiskeerimise ümber toimunuga ning eestikeelsete trükiste vabastamisega baltisakslase Mickwitzi ülemvalvest ja tema asendamine kõrgema instantsi valve all töötava Suigusaarega (Taev 1962: 15). Tegemist võis olla siiski veel paljude meile hetkel tundmatute põhjustega, ent lõppkokkuvõttes on kõige tõenäolisem ikka rangema ja tõhusama kontrolli kehtestamine, mis oli ju tsensuuri peaülesanne. Küll oli tsensuuriprotsessi pikenemine ja keerulisemaks muutumine kindlasti üks võimalik põhjus, miks Jannsen liitis Juttotoa pealehega ja loobus Missionäri väljaandmisest. Postipapa ise viitab küll lisalehtede puhul üksnes postiraha maksmisele ja kahjumile, sest tsensuuriraskustest polnud võimalik kirjutada (Jannsen 1869: 180). Mõned korrad Jannsen siiski

⁵ J. V. Jannsen (1868: 416) märkis 1868. aasta lõpus pealehe trükiarvuks 2609, Juttotoal 1700 ja Missionäril 1150. Trükiarv võis kõikuda. Algandmetest ei selgu, mida trükiarv endast kujutas, tõenäoliselt kuu keskmist.

nurises tsensuuri aeglase töö üle. Nii märkis ta, et tsensuuri lubakiri on õigel ajal tulemata jäänud ja leht kolme nädala sees juba teist korda kuus päeva hilineb (Jannsen 1872: 238). Sellele reageeris järeeltsensuur ja Jannsenil tuli avaldada õiendus nii vene kui ka eesti keeles (Boguschewitsh 1873: 31). Kui uskuda tsensuuri ennast, siis nemad töötasid kiiresti ja korralikult, hilinevise põhjused peitusid kuskil mujal.

Kitsa värava valvurid valmistasid oma tööga muret nii kogu Liivimaa aja-kirjandusele kui ka muule trükisõnale. Elusaatused on siiski imelikud. J. V. Jannsen Eesti Postimehe toimetajana oli tihti tundnud tsensuuri karmi kätt, ent tema mõlemast pojast said eestikeelsete trükiste ülemvalvurid. Eestikeelsete trükiste tsensuur kolis Riist tagasi Tartusse ja kitsast väravat valvas siin aastail 1884–1892 Eugen Jannsen (1853–1930). Harry Jannsen (1851–1913) töötas tsensurina Tallinnas (1908–1913).

Artikkel on valminud sihtfinantseeritava teema „Kirjanduse formaalsed ja informaalised võrgustikud kultuuriloo allikate põhjal” (IUT22-2) toetusel.

Arhiiviallikad

EAA = Eesti Ajalooarhiiv.

Kirjandus

Annus, Endel (toim) 1993. Eestis ilmunud saksa-, vene- ja muukeelne perioodika 1675–1940. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia.

Boguschewitsh, I. 1873. Vasteõiendus. – Eesti Postimees 7. II, nr 6, lk 31. Vene ja eesti keeles.

Brugeman, Karsten 2009. „Venestamine” kui Vene impeeriumi ülemvõimu representatsioon Balti provintside näitel. – Vikerkaar, nr 7/8, lk 117–130.

Cenzūra 2004 = Cenzūra un cenzori latviešu grāmatniecībā: līdz 1918. gadam. Sastādītāja Lilija Limane, redaktors Aleksejs Apinis. 2004. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa.

Egle, Kārlis, Lūkina, Velta, Brempele, Ārija, Jaugietis, Valdemārs 1977. Latviešu periodika. 1. sējums 1768–1919. Otrs, papildināts izdevums. Rīga: Zinātne.

Isakov, Sergei 1974 = Исаков, Сергей, Русский язык и литература в учебных заведениях Эстонии XVIII–XIX столетий. 1860–1880-е годы: спецкурс для студентов-русистов. Выпуск 2. Тарту: Тартуский государственный университет.

Isakov, Sergei 1961 = Исаков, Сергей. Остзейский вопрос в русской печати 1860-х годов. Тарту: Тартуский государственный университет.

[Jannsen, Johann Voldemar] 1868. Lõppesõnna ja luggejad. – Eesti Postimees 25. XII, nr 52, lk 415–416.

Jannsen, Johann Voldemar 1869. Ue tellimise kulutamine. – Eesti Postimees 3. XII, nr 48, lk 180.

[Jannsen, Johann Voldemar] 1872. Jälle on... – Eesti Postimees 4. X, nr 40, lk 238.

Kiverik, Indrek 2010. Baltisakslased ja Vene riigivõim 19. sajandi teisel poolel.

- Vene keele kasutuselevõttust Balti kubermangude ametiasutustes ja koolides. – Vene impeerium ja Baltikum. Venestus, rahvuslus ja moderniseerimine 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses. Koostanud Tõnu Tannberg ja Bradley Woodworth. Eesti Ajalooarhiivi toimetised 18 (25). Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, lk 11–68.
- Koidula Kreutzwaldile Tartus 1. juulil 1869. – Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus V. Fr. R. Kreutzwaldi ja L. Koidula kirjavahetus 1867–1873. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1962, lk 265–273.
- Koidula Kreutzwaldile Tartus 16. lõikuskuul 1869. – Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus V. Fr. R. Kreutzwaldi ja L. Koidula kirjavahetus 1867–1873. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1962, lk 287–299.
- [L a n g e, Hermann] 1890. Das erste Dorpatsche Lehrer-Seminar mit seinen Schülern und Lehrern von seiner Gründung 1828 bis zu seiner Schliessung 1889. Gewidmet von Hermann Lange. Dorpat: Schnakenburg's Buchdruckerei.
- L i n d e n b e r g, Jakob 1872. Wenne rahwas ja Wenne riik. Riia: E. Plates.
- P a a t s i, Vello 2007. Ajaleht Eesti Postimees ja ajakiri Eesti Põllumees aastatel 1870–1880. Trükiarvud ja kirjastamine. – Keel ja Kirjandus, nr 9, lk 731–745.
- Rižski vestnik = РИЖСКИЙ ВЕСТНИК 19. III 1869, nr 23.
- T a e v, Karl 1962. Venemaa tsensuuriseadusandluse administratiivsest rakendamisest Baltimaadel 1850–1870. – Tartu Riikliku Ülikooli toimetised. Vihik 117. Töid filoloogia alalt I. Tartu, lk 3–24.

When the Livonian press was censored in Riga

Keywords: censorship, censors, circulation of newspapers and magazines, Governorate of Livonia

In the 1860s a sharp controversy arose between the Baltic-German and Russian papers over the future of the Baltic provinces. The Baltic Germans would have the Latvians and Estonians integrated into the German language and frame of mind, whereas the Russians would have preferred them to rally around the Russian Empire, language and the Orthodox Church. It looked as if the future of these peripheral provinces, the national question included, was up to the local Estonians and Latvians. However, they could hardly overrule the interests of the Empire, which were now protected not only by strengthening of the positions of the Russian language and the Orthodox Church, but also of censorship. For this purpose, the German censors of Estonian and Latvian literature and press were replaced by Orthodox ones and censorship of publications was transferred from Tartu to Riga. The Central Board of Censorship collected information on the press editions published in Livonia and on their circulation in 1868–1870. Of the 30 periodicals published in that period, 18 were in German. Although the highest single circulation figure belonged to the Latvian weekly *Mājas Viesis*, the major German-language papers were issued daily, which made their impact times bigger than the local periodicals issued in Estonian, Latvian or Russian could ever dream of.

Vello Paatsi (b.1948), PhD, Estonian Literary Museum, senior researcher, vello@kirmus.ee